

ROSEMARY SULLIVANOVÁ

KTO ZRADIL ANNU FRANKOVÚ?

VYŠETROVANIE
NEVYRIEŠENÉHO PRÍPADU

ROSEMARY SULLIVANOVÁ

KTO ZRADIL ANNU FRANKOVÚ?

VYŠETROVANIE
NEVYRIEŠENÉHO PRÍPADU

Ďalšie diela Rosemary Sullivanovej

Stalin's Daughter: The Extraordinary and Tumultuous Life of Svetlana Alliluyeva (okrem iných ocenení kniha získala Plutarchovu cenu za rok 2016, RBC Cenu Charlesa Taylora a dostala sa do finále PEN America/Cena Jacqueline Bograd Weld v kategórii biografí a Ceny Združenia knižných kritikov).

Villa Air-Bel: World War II, Escape, and a House in Marseille

Labyrinth of Desire: Women, Passion, and Romantic Obsession

Cuba: Grace Under Pressure

Memory-Making: Selected Essays of Rosemary Sullivan

The Red Shoes: Margaret Atwood Starting Out

Shadow Maker: The Life of Gwendolyn MacEwen

By Heart: Elizabeth Smart, a Life

The Guthrie Road

The Garden Master: The Poetry of Theodore Roethke

ROSEMARY SULLIVANOVÁ

**KTO
ZRADIL
ANNU
FRANKOVÚ?**

VYŠETROVANIE
NEVYRIEŠENÉHO PRÍPADU

Rosemary Sullivanová

KTO ZRADIL ANNU FRANKOVÚ?
Vyšetovanie nevyriešeného prípadu

The Betrayal of Anne Frank

Copyright © 2022 by Rosemary Sullivan & Proditione Media B.V.,

Afterword copyright © 2022 by Vincent Pankoke. All rights reserved.

Published by arrangement with Harper, an imprint of HarperCollins Publishers

All rights reserved.

Prvé vydanie.

Všetky práva vyhradené. Táto publikácia ani žiadna jej časť nesmie byť kopírovaná, rozmnožovaná ani inak šírená bez písomného súhlasu vlastníka autorských práv.

Preklad © Mgr. Andrea Bačová, 2022

Redakčná úprava a korektúry: Janka Oršulová

Grafická úprava: Citadella

Vydalo vydavateľstvo Citadella v roku 2022

ISBN 978-80-8182-184-4

Obsah

Úvod: Pamätný deň a spomienka na neslobodu	11
Prvá časť: Pozadie príbehu	17
1. kapitola: Razia a zelený policajt	19
2. kapitola: <i>Denník Anny Frankovej</i>	27
3. kapitola: Vyšetrovací tím	33
4. kapitola: Zainteresované strany	43
5. kapitola: „Uvidíme, čo ten človek dokáže!“	51
6. kapitola: Obdobie bezpečia	59
7. kapitola: Útok	67
8. kapitola: Prinsengracht 263	75
9. kapitola: Úkryt	79
10. kapitola: Poprosili vás a vy ste súhlasili.	85
11. kapitola: Hrozná udalosť	93
12. kapitola: Analýza razie	99
13. kapitola: Tábor Westerbork	107
14. kapitola: Návrat	113
15. kapitola: Kolaboranti	121
16. kapitola: Nevrátia sa	127
Druhá časť: Vyšetrovanie nevyriešeného prípadu	133
17. kapitola: Vyšetrovanie	135
18. kapitola: Dokumentaristi	145
19. kapitola: Iná knižnica	151
20. kapitola: Prvá zrada	155
21. kapitola: Vydierač	165
22. kapitola: Susedia	175

TEL - 49141

Thee
KEG
SMAK LEVENSMIDDELEN

23. kapitola: Opatrovateľka	185
24. kapitola: Ďalšia teória	193
25. kapitola: „Lovci Židov“	199
26. kapitola: V-Frau	207
27. kapitola: Žiadny presvedčivý dôkaz, prvá časť	217
28. kapitola: „Len si choďte za svojimi Židmi!“	225
29. kapitola: Skúška pamäti	237
30. kapitola: „Muža, ktorý zatkol rodinu Frankovcov, objavili vo Viedni“	247
31. kapitola: Čo vedela Miep	257
32. kapitola: Žiadny presvedčivý dôkaz, druhá časť	263
33. kapitola: Zeleninár	271
34. kapitola: Židovská rada	283
35. kapitola: Druhý pohľad	289
36. kapitola: Holandský notár	295
37. kapitola: Experti	305
38. kapitola: Správa medzi priateľmi	315
39. kapitola: Pisateľ	321
40. kapitola: Vnučka	327
41. kapitola: Kauza Goudstikker	333
42. kapitola: Šokujúca správa	341
43. kapitola: Dobre strážené tajomstvo	349
Epilóg: Mesto tieňov	363
Doslov Vincea Pankokea	373
Podakovanie	379
Archívy a inštitúcie	389
Slovník	393
Poznámky	409
Literatúra	445
Register	459
O autorke	487

Smørige foto he!!!

Pamätný deň a spomienka na neslobodu

V piatok 3. mája 2019 som pristála na amsterdamskom letisku Schiphol a taxíkom som sa odviezla na ulicu Spuistraat, v samom centre Amsterdamu. Privítala ma žena z holandského literárneho fondu a ukázala mi byt, kde som mala bývať celý nasledujúci mesiac. Do Amsterdamu som prišla, aby som napísala knihu o vyšetrowaní nevyriešeného prípadu, kto 4. augusta 1944 zradil Annu Frankovú a ostatných obyvateľov tajnej prístavby. Bola to záhada, ktorá nikdy nebola vyriešená.

Väčšina z nás pozná základné fakty príbehu Anny Frankovej. Židovská tínedžerka sa počas druhej svetovej vojny a nacistickej okupácie Holandska viac ako dva roky ukrývala s rodičmi, sestrou a ďalšími rodinnými priateľmi v skrýši v Amsterdame. Skupinka ukrývajúcich sa ľudí bola nakoniec prezradená a všetkých poslali do koncentračných táborov. Prežil iba Annin otec Otto Frank. To všetko vieme najmä vďaka pozoruhodnému denníku, ktorý Anna po sebe zanechala v ten augustový deň, keď nacisti všetkých odviedli.

Príbeh Anny Frankovej, ktorý je súčasťou kultúrneho príbehu Holandska, veľmi silne zapôsobil na holandského filmára Thijsa Bayensa. V roku 2016 požiadal svojho priateľa, novinára Pietera van Twiska, aby s ním spolupracoval na projekte, ktorý začal ako dokumentárny film, no čoskoro sa jeho súčasťou stala aj kniha.

Projekt sa rozbiehal pomaly, ale už v roku 2018 pracovalo priamo na prípade dvadsaťdva ľudí, pričom svoje odborné znalosti poskytli aj viacerí odborní poradcovia. Cieľom vyšetrovania bolo identifikovať zradcu, ale čoskoro sa rozšírilo. Tím nevyriešeného prípadu, ako sa mu začalo hovoriť, sa snažil pochopiť, čo sa deje s obyvateľstvom počas nepriateľskej okupácie, keď je každodenný život ľudí pretkaný strachom.

Deň po mojom príchode, v sobotu 4. mája, bol pamätný deň, keď si Holanďania pripomínajú zverstvá druhej svetovej vojny a víťazstvo, za ktoré zaplatili veľmi vysokú cenu. Thijs Bayens ma pozval, aby som sa s ním a jeho synom Joachimom zúčastnila na pokojnom sprievode ulicami Amsterdamu, ktorým každoročne začína spomienkový akt.

Bolo nás asi dvesto, ale ako sme kráčali ulicami mesta, dav sa rozrastal. Pred budovou opery sme sa na chvíľu započúvali do hry rómskeho orchestra a potom sme pokračovali cez židovskú štvrť okolo monumentálnej Portugalskej synagógy, Židovského historického múzea a amsterdamskej Ermitáže, kde boli do chodníka vsadené pamätné dlaždice, takzvané stolpersteiny, alebo kamene zmiznutých. Zabočili sme doľava, kráčali popri rieke Amstel, a prešli cez biely drevený „Magere Brug“ (Úzky most), ktorý 12. februára 1941 nacisti zatarasili ostnatým drôtom, aby uzavreli židovskú štvrť. (Na nátlak magistrátu ho po niekoľkých dňoch opäť otvorili.) Pokračovali sme cez centrum mesta, až sme došli na „de Dam“ (Námestie Dam). Na námestí sa zišlo asi dvadsaťpäťtisíc ľudí, ktorí sa prišli pozrieť na kráľa a kráľovnú a vypočuť si primátorku Amsterdamu Femke Halsemovú, ktorá sa prihovarila davu. Povedala:

Môžete napísať odkaz, alebo zavolať. Môžete hovoriť nahlas, alebo ostať ticho. Môžete objasniť svojho priateľa; môžete prejsť cez ulicu, ale aj nemusíte. Môžete dnes večer 4. mája prísť sem, na Dam, ale tiež nemusíte. Zakaždým, stokrát za deň, sa rozhodujeme, vyberáme si, bez rozmýšľania, bez obmedzení... Čo to spraví s človekom, keď stratí všetku túto slobodu? Je okupovaný? Keď sa priestor okolo neho zmenšuje?

Našej slobode predchádzali bolesť a veľký smútok... To je dôvod, prečo si odovzdávame spomienku na neslobodu z pokolenia na pokolenie, ako keby vojna bola iba včera. To je dôvod, prečo spomíname... tento rok, budúci rok a všetky nasledujúce roky.¹

Nasledujúci deň, keď som sa trochu zabývala, sme sa s Thijsom stretli na večeri. Hovorili sme o politike v Európe, najmä o silnejúcej xenofóbii a protiimigrantských náladách. Potom som sa ho spýtala, prečo sa rozhodol pustiť do vyšetrovania tohto starého nevyriešeného prípadu. Odvetil, že ako filmár vnáša do svojej tvorby vlastný život. Vyrastal v Amsterdame v sedemdesiatych rokoch minulého storočia, keď bolo toto mesto dobre známe po celom svete pre svoj svojrázny, slobodomyselný charakter. Boli tu squaty, umelecké štvrte, mierové demonštrácie. Cítili ste sa slobodne a aj ste to dali najavo. Ale to všetko sa zmenilo. V Holandsku, v Európe, v Severnej Amerike vidíme záplavu rasizmu a strachu.

Pred niekoľkými mesiacmi bol na Prinsengracht a ocitol sa v dlhom rade návštevníkov Domu Anny Frankovej. Keď pozoroval dav, napadlo mu, že rodina Frankovcov a ostatní, ktorí sa schovávali na povale, boli len obyčajní ľudia v obyčajnej štvrti plnej známych a kolegov, susedov a obchodníkov, strýkov a tiet. Bolo to také jednoduché. A potom sa v tichosti, nenápadne objavili fašistické intrigy. Pomaly, ale isto sa ľudské vzťahy dostali pod tlak a ľudia sa obrátili jeden proti druhému. Thijs opustil davy pred Domom Anny

Frankovej a rozhodol sa: začne verejnú diskusiu. Amsterdam už nebol baštou individualizmu. Tam, kde bola kedysi tolerancia, je dnes nedôvera. V ktorom okamihu odpíšeme jeden druhého? Za koho sa postavíme? A za koho sa nepostavíme? Zrada Anny Frankovej by mohla viesť k takejto diskusii. Thijs mi povedal, že na severe Amsterdamu je skoro dvadsať metrov vysoká nástenná maľba, na ktorú je vidieť takmer z celého mesta. Je to portrét Anny s citátom z jej denníka: *Nechajte ma byť takou, aká som.* „Myslím, že sa nám prihovára,“ povedal.

Thijs mi chcel niečo ukázať. Pomaly sme prešli k neďalekému Torensluisu, jednému z najširších mostov v Amsterdame, ktorý sa klenie ponad kanál Singel. Predo mnou sa týčila veľká socha na mramorovom podstavci. Thijs povedal, že je to socha Eduarda Douwesa Dekkera, spisovateľa žijúceho v devätnástom storočí, považovaného za jedného z najväčších holandských autorov. Preslávil sa románom odsudzujúcim špinavé praktiky kolonializmu v Holandskej východnej Indii. Keď Thijs dodal, že sochu vytvoril jeho otec Hans Bayens, zostala som prekvapená. Množstvo sôch jeho otca je roztrúsených po Amsterdame, Utrechte, Zwolle a ďalších mestách.

Thijs mi prezradil, že jeho otec málokedy hovoril o vojne. Bolo to pre neho príliš bolestivé. Matka mu povedala, že ešte roky po skončení vojny jeho otec trpel nočnými morami, často sa strhával zo sna, ruky natáhoval k oknu a kričal, že nad ním lietajú bombardéry.

Thijs nikdy nepoznal svojich starých rodičov; zomreli skôr, ako sa narodil. Ale počul o nich z rozprávania. Najväčší dojem na neho urobilo zistenie, že ich dom bol *doorgangshuis* (prechodný dom), ktorý odbojáři využívali na ukrývanie Židov. V pivnici sa vždy skrývali niekoľkí Židia, niektorí aj celé týždne, kým pre nich odbojáři nenašli trvalejšie miesta, kde by mohli zostať v ilegalite.

Keď začal s projektom Anny Frankovej, Thijs oslovil otcovho najlepšieho priateľa, aby sa ho opýtal, čo si pamätá o vojne. Otcov priateľ mu poradil, aby sa porozprával s deväťdesiattriročným Joopom Goudsmitom, ktorý sa počas vojny skrýval u Thijsových starých ro-

dičov. Goudsmit sa stal členom rodiny Bayensovcov, vedel opísať dom aj po rokoch, miestnosť v suteréne, kde sa ukrýval, zakázaný rádioprijímač, ktorý skrývali pod doskami podlahy v komore, spomenul si aj na počet Židov, ktorí prešli domom Bayensovcov. Povedal, že riziko, ktoré Bayensovci podstúpili, vrátane kontaktov s falšovateľmi občianskych preukazov, bolo obrovské.

Je nepochopiteľné, že Thijsov otec mu o tom nikdy nepovedal, ale bolo to typické. Po vojne mnohí klamali, že boli zapojení do odboja, no tí, ktorí podstúpili skutočné riziko, ako napríklad Thijsovi starí rodičia, často radšej mlčali. Vojna však poznačila Thijsovu rodinu a on si uvedomil, že pátranie po tom, čo viedlo k razii v tajnom úkryte, mu umožní vstúpiť do labyrintu vlastnej rodinnej histórie. Príbeh Anny Frankovej je ikonický, no zároveň aj desivo známy, pretože sa po celej Európe zopakoval stotisíckrát. Thijs povedal, že ho zároveň vníma ako varovanie. „Nikdy nesmieme dovoliť, aby sa to opakovalo,“ povedal.

PRVÁ ČASŤ

Pozadie príbehu

Smiling photo he!!!

Razia a zelený policajt

Keď 4. augusta 1944 zazvonil telefón, tridsaťtriročný nemecký dôstojník SS Karl Josef Silberbauer, poddôstojník Sicherheitsdienst (SD), jednotky IV B4, nazývanej aj „jednotka lovcov Židov“, sedel vo svojej kancelárii na Euterpestraat v Amsterdame. Práve chcel odísť, aby sa niekde najedol, ale aj tak zdvihol slúchadlo, čo neskôr oľutoval. Bol to jeho nadriadený, poručík Julius Dettmann, tiež Nemeč. Dettmann ho informoval o telefonáte, v ktorom mu oznámili, že v skladovom komplexe na Prinsengracht 263 v centre Amsterdamu sa ukrývajú Židia. Dettmann Silberbauerovi nepovedal, kto telefonoval, ale zjavne to bol niekto spoľahlivý a spravodajskej službe SS dobre známy. Veľakrát sa totiž stalo, že dostali niekoľko anonymných tipov, ktoré sa ukázali buď ako falošné, alebo už neaktuálne; kým prišla jednotka lovcov Židov, Židia už boli preč. To, že Dettmann konal hneď po telefonáte, znamenalo, že dôveroval zdroju a vedel, že tip stojí za preverenie.

Dettmann zatelefonoval holandskému detektívovi seržantovi Abrahamovi Kaperovi z Úradu pre židovské záležitosti a nariadil mu,

aby so Silberbauerom poslal na adresu Prinsengracht niekoľkých svojich mužov. Kaper poveril lovom dvoch holandských policajtov Gezinusa Gringhuisa a Willema Grootendorsta z jednotky IV B4, spolu s tretím detektívom.

O tom, čo sa stalo pred a po príchode Silberbauera a jeho mužov na Prinsengracht 263, existuje mnoho verzií. Úplne istá je len jediná vec. V úkryte našli osem ľudí: Otta Franka, jeho manželku Edith a ich dve dcéry Annu a Margot; Frankovho kolegu a priateľa Hermana van Pelsa, jeho manželku Auguste a syna Petra; a napokon zubára Fritza Pfeffera. Na ukrývanie mali Holanďania špeciálny výraz *onderduiken*, zmiznutie pod hladinou.¹ Títo ôsmi ľudia zmizli pod hladinu na dva roky a tridsať dní.

Byť uväznený, hoci aj nespravodlivo, je jedna vec. Ale úplne iné je skrývať sa. Ako sa dá vydržať dvadsaťpäť mesiacov v úplnej izolácii? Nemôť sa pozrieť z okna zo strachu, že vás niekto uvidí; nemôť chodiť von, nenadýchnuť sa čerstvého vzduchu; celé hodiny mlčať, aby vás pracovníci v sklade pod vami nezačuli? Museli mať obrovský strach, aby dokázali dodržať takúto disciplínu. Väčšina ľudí by sa zbláznila.

Čo robili každý pracovný deň počas tých dlhých hodín, keď len občas zašepkali nejaké slovo, opatrne kráčali po špičkách, zatiaľ čo pod nimi pracovali robotníci? Študovali a písali. Otto Frank čítal historické knihy a romány; k jeho obľúbeným patrili romány Charlesa Dickensa. Deti sa učili angličtinu, francúzštinu a matematiku. Anna aj Margot si písali denníky. Pripravovali sa na život po vojne. Stále verili v ľudstvo a budúcnosť, zatiaľ čo vonku na nich poľovali nacisti spolu so svojimi komplicmi a informátormi.

V lete 1944 do úkrytu prenikol závan optimizmu. Otto pripevnil na stenu mapu Európy a počúval správy BBC, a z Radio Oranje vysielanie holandskej exilovej vlády v Londýne. Nemci skonfiško-

¹ V Holandsku sa skrývalo dvadsaťpäťtisíc až dvadsaťsedemtisíc Židov, z nich jedna tretina bola nakoniec prezradená.